

logika folytán) eltűnnek vagy hangsúlytalanokká válnak azok a kronológiai és politikatörténeti esetlegességek, amelyek nem illeszthetők be a szerző szemléleti keretébe. Különösen akkor elgondolkodtatóak ezek „az úgy vélem, hogy”, „rámutatok arra, hogy” szerkezetű érvek és megfogalmazások, amikor a viszonyítási pont többféleképpen is megragadható értéktartalomhoz kötődik; vagyis amikor a történeti narratíva autonóm világa éppen azon múlik, amit kihagy az elbeszélésből (el nem mondott vagy kizárt történetek).

Némi hiányérzetet kelt/kelthet, hogy Gábori Kovács József – „a Dávidházi Péter által alkalmazott nemzetképviselési beszédmódra alapozva” (*Dávidházi Péter: Egy nemzeti tudomány születése: Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*. Bp. 2004.) – a centralisták csoportképviselési beszédmódjáról ír, miközben nem teszi világossá, hogy pontosan mit is érthetünk ez alatt. Bár lábjegyzetében rögzíti a „közösségsugalló jellegzetességek”-et, ennek ellenére nem vizsgálja a csoportképviselést, mint informális csoportszerkezet jellemzőit (csoportkohézió, csoporttudat, csoportcélok, csoporttagok viszonyrendszere, „csoportvezér” problematikáját). Valószínű, hogy a szerző az általa centralistáknak tekintett politikusokat (Eötvös, Szalay, Trefort, Csengery) „egy baráti társaságból kifejlődő, dinamikusan változó” (Szemere, Irinyi, Kemény), eszmeileg egységes csoportnak véli, akik a reformkorban meghatározó szerepet tölthettek be.

Megközelítésével a szerző tudatosan vagy sem, de beleilleszkedik a magyar történeti hagyomány centralista diskurzusának mainstream-jébe (Beksics, Szekfű, Kosáry, Fenyő), annak ellenére, hogy kritikusan is ír néhol a nevezett szerzőkről. Gábori Kovács József hangsúlyai nem teljesen újak tehát a centralista irodalomban, de kétségtelenül a kérdés részletes vizsgálata, a bizonyítékok felépítése és rendszerezése egyedülálló.

A szerző a kosellecki terminológia – vagyis a tapasztalatokat teremtő fogalmak – felhasználásával igyekszik bebizonyítani, hogy a szemantikai és hatalmi viták során a két csoport által kijelölt politikai pozíciók közeledtek egymáshoz, annak ellenére, hogy Eötvös szerint „a centralista fogalmak tapasztalati tartalma nagyobb” volt, mint az ellenzéké.

Ez a jelentős terjedelmű és színvonalas munka, amely több ponton is törekszik a szakirodalom korábbi megállapításait revideálni, módosítani, valóban más – az eddigiektől eltérő – aspektusból tárgyalja a centralista csoport politikai tevékenységét. A könyvben a centralisták 1844–47 közötti „tudatos” stratégiai és taktikai megfontolásai kerülnek a középpontba, úgyhogy teljesen érthető az *Összegzés és kitekintés* című fejezetben megfogalmazott szerzői szándék: a szerző a munka továbbépítését tervezi, az időhatárok (1848 felé történő) tágításával. Érdeklődve várjuk tehát a folytatást.

Mezei Milán

A „NAGY HÁBORÚ” ÉS EMLÉKEZETE (*Speculum Historiae Debreceniense* 22.)

Szerk. Püski Levente – Kerepeszki Róbert
Debrecen 2015. 268 oldal

A 2014-es év igen termékenynek bizonyult az első világháború feltárásának tekintetében. Számptalan konferencia, kötet, illetve egyéb publikáció jelent meg az esemény centenáriuma kapcsán mind nemzetközi, mind hazai szinten. A szóban forgó kiadványok sorát erősíti a Püski Levente és Kerepeszki Róbert szerkesztésében *A „Nagy Háború” és emlékezete* című

tanulmánykötet, mely a 2014. szeptember 17–18-án Debrecenben a háború 100. évforduló-jára megrendezett azonos című konferencia anyagát tartalmazza. A gyűjteményben szereplő 18 tanulmány javarészt követi a rendezvény programját. A háború egyházi vonatkozásait vizsgáló szekció előadásait azonban a Debreceni Református Hittudományi Egyetem korábban már közölte egy önálló kötetben, így ezek a tanulmányok ebben a kiadványban már nem szerepelnek.

Püski Levente szerkesztői előszavában leszögezi, hogy mind a konferenciának, mind az abból megvalósult kötetnek két alapvető célkitűzése volt. Egyrészt az, hogy a korszakkal foglalkozó rangos történészek mellett a pályájuk elején álló fiatal kutatók is lehetőséget kapjanak arra, hogy a konferencia szakmai közönsége és az olvasók elé tárhassák kutatási eredményeiket. Másrészt arra próbált törekedni, hogy a hagyományosabbnak nevezhető, főleg politikára és hadtörténetre fókuszáló aspektusok mellett újszerű, eddig talán kevesebb hangsúlyt kapó értelmezési módok is szerepeljenek a kiadványban. Ennek eredményeképp a közölt tanulmányok egy része a külpolitikát, más része pedig a társadalmat és a háború viszonyrendszerét állítja a középpontba, ezen belül is különválasztva a személyes élményekhez, tapasztalatokhoz és a háború utóéletéhez, emlékeztetőhöz kapcsolódó kérdésköröket.

A szerkesztő is elismeri, hogy ilyen megközelítés mellett az olvasóknak kínált kép igen sokszínű, ám óhatatlanul mozaikszerű lesz. Ennek elkerülése érdekében a kötet Romsics Ignác áttekintő tanulmányával indul, amely végigveszi az első világháború fontosabb köztörténeti eseményeit, nagy hangsúlyt fektetve arra, hogy mentalitástörténeti forráscsoportokon, tábori és családi leveleken, naplójeljegyzéseken, irodalmi műveken keresztül mutassa be, hogyan élte meg az 1914 és 1918 közötti időszakot a kor embere, és ezt miként interpretálta az európai történetírás az elmúlt száz esztendőben.

A bevezető tanulmányt követő első rész a „Nagy Háború” bizonyos aspektusait a nemzetközi kapcsolatok tükrében láttatja. A négy tanulmányt felölelő fejezet első írásában Barta Róbert áttekinti az internacionális viszonyokat a háború előtt, magukat a szemben álló feleket, a háborúhoz vezető legfontosabb diplomáciai eseményeket, a háború fordulópontjait, és a békerendszer hiányosságait. Maga a témaválasztás szorosan kötődik a szerző munkásságához, hiszen ez a munkája a 2010-ben Debrecenben *Az első és második világháború képes története* címmel megjelent kiadvány vonatkozó részeinek átdolgozott változata. Barta Róbert értekezésében felhívja a figyelmet a „rövid 20. század” kifejezésre, ami a magyar és nemzetközi történetírásban egyaránt kezd egyre elfogadottabbá válni, melynek értelmében a korszak kezdete nem a századforduló, hanem az első világháború kitörésének évszáma, azaz 1914. Lezárása pedig nem a 2000-es ezredforduló, hanem a Szovjetunió szétesése, a hidegháború lezárása, vagyis 1991. A soron következő három tanulmány már nem rendelkezik ilyen széles spektrummal, hanem egy-egy konkrét külpolitikai, főleg angolszász kérdéskör vizsgálatával foglalkozik. Hajdufi Orsolya Éva az első világháború Írországra gyakorolt rövid és hosszú távú hatásait elemzi, így az ír elszakadási törekvések elhalasztását, a pártok általános radikalizálódását és a különböző félkatonai szervezetek megjelenését a háborúban csak közvetetten, a brit birodalom által érintett térségben. Lévai Csaba egy igen problematikus kérdéskört jár körbe, amikor az Egyesült Államok világháborús részvétele, illetve annak katonai és diplomáciai vetülete helyett a korabeli alapvető polgári szabadságjogokat korlátozó kémkedési törvényekkel foglalkozik három esettanulmányon keresztül. A szerző megállapítja, hogy az Egyesült Államok kormánya a háborús helyzetben számos esetben korlátozta az egyén természetes és politikai jogait, ám kétségtelen, hogy más hadviselő országokkal ellentétben, bírói tárgyalás nélkül egyetlen kémkedéssel gyanúsított vádlottat sem ítélték halálra. A fejezet utolsó tanulmányában Szeghő Patrik a szerbek és más délszláv népek szerepét elemzi az első világháborús brit külpolitika tükrében. Rávilágít arra, hogy a közös ellenség megléte és

a szerb hadsereg katonai sikerei olyan feltételeket teremtettek Szerbia szigetországi pártfogói számára, hogy propagandájuk által a balkáni országot a civilizáció és a kereszténység védelmezőjévé emelhetnék. Szerbia kétségtelenül olyan nagyfokú népszerűségnek örvendett Nagy-Britanniában a háború végére, mint korábban egyik kelet-európai nemzet sem. Ez a kedvező szigetországbeli megítélés az 1929-es királydiktatúra bevezetéséig élt is.

A kötet második tematikai egysége és az itt szereplő hét tanulmány a háborús élmények és tapasztalatok témaköréhez csoportosul. Ez az egység elsősorban azt állítja a középpontba, hogy az egymástól igencsak eltérő helyzetű, státuszú emberek hogyan élték meg a háborús eseményeket, milyen kihívásokkal kellett ebben az adott szituációban szembenézniük. Úgy vélem, hogy ez a megközelítés a kötet legnagyobb erőnye. Kónya Péter helytörténeti kutatásai nyomán áttekinti az 1914–15-ös felső-zempléni és felső-sárosi orosz katonai betörést és annak következményeit, a frontországgá válást. Boros László munkájában Lehoczky Tivadar régész, történész, néprajzkutató a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegének gyűjteményében fellelhető naplóiból ismertet részleteket, amelyek révén egy kortárs szemzőgéből mutatja be, miként hatottak a határ menti Munkács városára és környékére az első világháború első éveinek hadi és gazdasági következményei. Kaló József tanulmányában az események hadtörténeti fonalát veszi fel, amikor az első háborús év, 1914 fő hadszínterére, a nyugati front hadászati terveire, hadműveleteire, illetve a mozgóháború harcászati jellemzőire fókuszál. Kollányi Irén a zsidóság első világháborús szerepvállalását vizsgálja. A téma aktualitásához nem fér kétség, mivel a közgondolkodásban téves vagy tudatosan félreértelmezhető nézetek bukkantak fel újra ezzel kapcsolatban. A szerző bebizonyítja, hogy a hazai izraelita felekezetűek már a hadüzenetet is a magyarság részeként élték meg, részt akartak venni az ország minden gondjában, a háborús erőfeszítésekben. Mester Attila szerint az első világháború áldozatai közé nemcsak az elesettek és hadirokkantként hazatérő katonák tartoznak, hanem azok is, akik fizikai sérülések nélkül megúszták ugyan a harcokat, de lelküket egy életre megnyomorították az átélt borzalmak. Orsós Ferenc orvosprofesszor életútja és első világháborús tapasztalata remek példa erre, ugyanis addig felépített szakmai karrierje kettőtört, magánélete is válságba került, illetve a békediktátumok révén szülőföldjét is elcsatolták Magyarországtól. A frontélmények ismertetését folytatja Pusztai Gábor is, amikor munkájában Radnai István 2001-ben Hollandiában előkerült kétkötetes naplóját elemzi. A fejezet záró tanulmányában Suslik Ádám kutatásai alapján azt állapította meg, hogy az észak-keleti görög katolikus vármegyék (Bereg, Máramaros, Ung, Ugocsa) helyzete igen kedvezőtlenül alakult, egyrészt a terület marginális elhelyezkedése, másrészt a lakosság nagyfokú szegénysége, végül pedig a magyar propaganda gyanakvó magatartása miatt. Összességében mégis lezögezhető, hogy minden felekezet arra törekedett, hogy elviselhetőbbé, a hit által élhetőbbé tegye a háború borzalmait mind a fronton harcoló katonaság, mind a hátszágban maradt civil lakosság körében.

A kötet harmadik, egyben utolsó részében helyet kapó hat tanulmány javarészt a háború emlékezetére koncentrál. Bezsenyi Tamás által egy régi, ám már a maga korában is nagy szenzációnak számító bűnügy elevenedik meg a kötet hasábjain. A szerző munkájában felöleli „Pipás Pista”, a férfiként élő nő, az első világháború árnyékában elkövetett alföldi gyilkosságsorozatát feldolgozó műveket, rávilágít arra, hogy mennyire más kontextusba került egy emberélet kioltása a háború után, illetve hogy a hagyományos vidéki értékrend megkérdőjelezése egészen a 20. század második feléig érezteti történeti hatását. Csákvári Sándor és Martinkovics Katalin többéves kutatómunkájuk eredményeiről számolnak be, amikor debreceni temetők első világháborús katonasírjait adatolják. Erős Vilmos tanulmányában a hanyatlás motívumát tárgyalja a két világháború közötti magyar történetírásban és történeti gondolkodásban három emblematis alak: Szekfű Gyula, Németh László, illetve Lukács

György szemszögéből. A kötet egyik szerkesztője, Püski Levente pedig arra vállalkozott, hogy bemutassa a Horthy-korszak emlékezetpolitikáját és annak ideológiai összetevőit Habsburg József főherceg világháborús megemlékezésekben vállalt reprezentatív tevékenységén keresztül. Szóts Zoltán Oszkár forrásfeltáró írásában az egykori történettudományt és az első világháborút taglalja a *Századok* folyóirat cikkeinek tükrében. Megjegyezhetjük, hogy a korabeli történetírás művelői, azaz a publikáló szerzők igyekeztek reagálni a háborús eseményekre, ha hivatalos álláspontot közvetítettek is, tevékenységük az érzékelhető visszafogottságuk miatt közel sem nevezhető propagandisztikusnak. A kötet utolsó tanulmányában Törő László Dávid közel száz történész kollektív munkáján alapuló 'Writing the Nation' historiográfiai sorozat szempontrendszerével, apparátusával vizsgálta meg az 1945 előtti történelem tanművek első világháborúval foglalkozó anyagait, hogy ez által tetten érje a nemzeti homogenitást, illetve a nemzeti narratíva dominanciáját az oktatásban.

A kötet tanulmányai alapos, ugyanakkor szerteágazó betekintést nyújtanak a „Nagy Háború” forrásaiba, a kortársak személyes élményeibe és tapasztalataiba, nemzetközi viszonyaiba, valamint az esemény emlékezetébe. Rámutatnak arra, hogy mennyire sokrétűen lehet az első világháborúhoz közelíteni, ezért meggyőződésem szerint a mű tökéletesen illeszkedik a legújabb történeti kutatások sorába.

Végh Loretta Vivien

Karsai László

SZÁLASI FERENC. POLITIKAI ÉLETRAJZ

Balassi, Bp. 2016. 524 oldal

Karsai László könyvének bevezető soraiban maga írja, hogy 1986 óta foglalkozik a magyar történelem egyik legellentmondásosabb személyének, Szálasi Ferencnek az életművével. A több évtizedes kutatást, sok publikációt és több szakmai vitát követően elkészült könyvről elmondhatjuk, hogy minden fontosabb kérdésre kiterjedően, nagy alaposággal mutatja be témáját. A vaskos kötet 13 fejezetre tagolódik, amelyek időrendi sorrendben tárják elénk Szálasi Ferenc életútjának egy-egy szakaszát, származásától, gyermekkorától és családi körülményeitől kezdve egészen az 1945-ben történt letartóztatásáig, sőt az utolsó fejezet részletesen beszámol bírósági peréről és elítéléséről is. A főszöveget komoly függelék egészíti ki: mutatók, időrend, a felhasznált források és szakirodalom jegyzéke, sőt még egy értelmező szótár is, amelyben azoknak a különös kifejezéseknek, szavaknak a magyarázata olvasható, amelyeket Szálasi Ferenc talált ki és használt politikai megnyilatkozásaiban (mint például „életszövettség” vagy „vérhaza”). Kiemelhető továbbá a függelékből az a mintegy 70 oldalas névmutató, amely tartalmazza minden Szálásival kapcsolatba hozható személy rövid életrajzát.

A dédszülők szintjén tiszta örömeny származású, s onnan német, szlovák és magyar felmenőkkel is rendelkező Szálasi világnézetének kiforrálódása a katonai gondolkodás és logika mentén történt. A munkáskérdést például szerinte azért kell megoldani, hogy háború esetén nehogy sztrájkba lépjenek, az egyke problémát pedig azért, hogy legyen elég katona a hadsereg számára. Ez a szemlélet persze nem meglepő, hiszen a családjában minden erről szólt: apja is hivatásos katonatiszt volt, aki mind a négy fiát erre a pályára küldte. Szálasi Ferenc 1915-ben, 19 évesen kapta meg hadnagyi kinevezését, s azonnal a frontra került. 36 hónapig